

Araştırma Makalesi

Panoptikon Uygulamaları ve Etik İklim Algısının Kaytarma Davranışlarına Etkisi

Kübra Nur BİLEN

Serbest Araştırmacı

bilen.kubranur.13@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6264-2832

Metin IŞIK

Sorumlu Yazar, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF

beu.metin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4577-0095

Öz

Bu çalışmanın amacı panoptikon uygulamaları ve etik iklim algısının kaytarma davranışları üzerindeki etkisini incelemektir. Bu bağlamda Bitlis Valiliği ve valiliğe bağlı birimlerdeki 255 kamu personeli ile anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25 programı ve AMOS 24 yazılımı ile analiz edilmiştir. Bulgular; dışsal panoptikonun önemli ve önemsiz sanal kaytarma davranışını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. İzlenme bilgisi ve bilincinin ise önemsiz sanal kaytarmayı pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bir diğer sonuç; negatif panoptikon ve dışsal panoptikonun sosyal kaytarma davranışını negatif anlamlı etkilediği şeklindedir. Etik iklim algısının önemli sanal kaytarmayı negatif anlamlı etkilerken; sosyal kaytarmayı pozitif anlamlı etkilediği görülmüştür. Araştırma sonuçları literatür ile kısmen desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Panoptikon, etik iklim, sanal kaytarma, sosyal kaytarma

Jel Sınıflandırma Kodları: M1, M5, M10

The Effect of Panopticon Practices and Ethical Climate Perception on Loafing Behaviors¹

Abstract

The aim of this research is to examine the effect of panopticon practices and ethical climate perception on shirking behaviors. In this context, a survey was conducted with 255 public employees in Bitlis Governorship and units affiliated to the governorship. The data obtained were analyzed with SPSS 25 program and AMOS 24 software. The findings show that extrinsic panopticon negatively affects significant and insignificant cyberloafing behavior. On the other hand, monitoring knowledge and awareness positively affect trivial cyberloafing. Another result is that negative panopticon and external panopticon have a negative effect on social shirking behavior. While ethical climate perception has a negative significant effect on significant cyberloafing, it has a positive significant effect on social shirking. The results of the research are partially supported by the literature.

Keywords: Panopticon, ethical climate, cyberloafing, social loafing.

JEL Classification Codes: M1, M5, M10

¹ Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 19.09.2023 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 27.05.2024

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Bilen, K. N. ve Işık, M. (2024). Panoptikon uygulamaları ve etik iklim algısının kaytarma davranışlarına etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 421-450. doi: 10.18074/ckuifbd.1362924

1. Giriş

18. yüzyılda insani yaşam standartlarının altında, gözaltı evleri olarak kullanılan hapisaneler, mimar Jeremy Bentham tarafından yeni bir dönüşümün başlangıcı olarak ele alınmıştır. 1791 Fransa'sında iradeleri dışında özgürlükten yoksun bırakılan mahkûmlar için hapisaneler; zihinsel ölümün, çürümenin ve varlığın yozlaşmasının hüküm sürdüğü mekanlar olarak bilinmektedir (Bentham, 2020: 2-3). Bentham bu noktada panoptikon isimli marjinal bir mimari ile, gözetim reformunun öncüsü olmuştur. Sadece mimar olarak değil aynı zamanda bir filozof olarak da multidisipliner bir yaklaşımla hem toplum hem de hükümlü için yeni bir hapisane modeli geliştirmiştir. Panoptikon hapisane modeli, görünmeden gören gözetim anlayışı, mahkûm ile denetçi arasındaki ilişki ve varoluşun özünde meydana getirdiği revizyonlarla çağının inovatif mimarilerinden biridir. Hücrelerin yan yana dizildiği, çok katlı dairesel yapıdaki model; her katın kesiştiği orta noktada, dışarıdan herhangi bir erişime izin verilmeyen fakat içeriden tüm hücrelere hakim olunan şeffaf bir gözlem kulesinden oluşmaktadır (Peasa Watkin, 2008: 7). Panoptikon hapisanesi özetle; mahkûm odalarını merkezi bir noktadan karanlık tek bir alan kalmayacak şekilde izlemeye dayalı bir sisteme sahiptir ve tek bir açıdan bütünü gözetimini mümkün kılmaktadır (Canalp, 2018: 25).

Bentham'ın panoptikonu yalnızca suçluyu gözetleyen ve onu ıslah edip topluma kazandıran bir gözetim tekniği değil; aynı zamanda felsefi derinliği yüksek ve birçok disiplin kapsamında değerlendirilebilecek bir kavramdır (Işık ve Bilen, 2022: 262). Bentham'a göre panoptikon fabrikalar, hastaneler, kışlalar ve okullarda da uygulama alanı bulmakta ve maksimum fayda sağlamaktadır. Panoptikon mekan fark etmeksizin uygulama alanlarının tamamında gözetime bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Burada gözetleyen için gizlilik esas gözetlenen için ise her şey apaçıktır. Panoptikon hapisanede mahkûmun, hastanede hastanın, okulda öğrencinin, kışlada askerinin ve fabrikada işçinin tüm eylemlerinin izlenmek için var olduğu esasına dayanmaktadır. Panoptikon kavram olarak bütünü gözetimi anlamı taşımaktadır ve yenilikçi bir yönetim anlayışı ile eylemlerin varoluşunu değiştirme, erdemi inşa etme, kötülükten alı koyma ve iyiliği açığa çıkarma gibi işlevlere sahiptir (Bentham, 2020).

Panoptikon kavramı modern gözetimin geldiği noktada önemli bir paya sahiptir. Bireyleri etki altına almak amacıyla veri toplama olarak tanımlanan gözetim, panoptikonun özünü oluşturmaktadır (Karakehya, 2009: 325). Michel Foucault panoptikon kavramına disiplinler arası yaklaşan başka bir filozoftur. Foucault'a göre panoptikon bir iktidar metaforudur ve ceza toplumlarının yenilenmesinde öncü bir rol oynamaktadır. Panoptikon beden üzerinden gerçekleştirilen bir gözetim anlayışından çok daha derindir ve insan ruhuna ulaşır. Kavrama bireyci bir yaklaşımla eğilen Foucault, panoptikonu hapisane ile sınırlı tutmayıp örgütsel olarak incelemektedir. Panoptikon çalışanların iş görme faaliyetlerini yürütürken ortaya çıkan her türlü teknik detay ve bilginin kayıt altına alınması açısından

işlevselliğini korumaktadır. İşyerinde güvenliği ve adaleti sağlama, performansı kayıt altına alma, verimlilik ölçütlerini belirleme ve olumsuz iş yeri davranışlarını tespit etme gibi amaçlarla uygulanmaktadır. Bu uygulamalar yönetimin meşru denetim hakkını kullanarak, bilginin nesnesi olarak nitelendirilen çalışanlardan maksimum verimi almaya programlıdır (Foucault, 2000: 98).

Panoptikon (gözetim) kavramı örgütün devamlılığının sağlanmasında önemli bir yere sahip olduğundan işletme literatürü için oldukça önem taşımaktadır. Bugün dijital gözetimin kavramsallaştırılmasında büyük bir öneme sahip olan panoptikon iş yeri davranışlarına etki etmektedir. Olumsuz iş yeri davranışlarından olan sanal ve sosyal kaytarma davranışları da panoptikon uygulamalarının etki alanındadır. Sanal kaytarma davranışları mesai saatleri içerisinde iş dışı sanal faaliyette bulunma olarak tanımlanmaktadır (Blanchard ve Henle, 2008: 1083). Sanal kaytarma davranışları Blanchard ve Henle (2008) tarafından önemli ve önemsiz olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışmaya göre; önemli sanal kaytarma kurumu ifşa eden, performans ve verimi düşüren sapkın bir iş yeri davranışıyken; önemsiz sanal kaytarma davranışı; kurumla ilgili herhangi bir yasal yaptırıma sebebiyet vermeyen, performans ve verimi görece daha az etkileyen mesai saatleri içindeki kişisel internet kullanımınıdır (2008, 1068-1069). Günümüzde dijital hızla evrilen, internet kullanımının arttığı çalışma ortamlarında, sanal kaytarma davranışı eğilimi de gittikçe artmakta ve bu durum örgütleri bu konuda önlem almaya itmektedir. Örgütler istenmeyen bir iş yeri davranışı olan sanal kaytarmayı ortadan kaldırmak için meşru gözetim hakkı olarak panoptikon uygulamalarını kullanmaktadır. Bu bağlamda panoptikon uygulamalarının sanal kaytarma davranışları üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür (Işık ve Bilen, 2022: 271).

Sosyal kaytarma davranışı ise; iş yerinde kalabalık gruplar halinde çalışan bireylerin performanslarının görülmeyeceği düşüncesiyle çabalarını azaltma eğilimine girmeleridir (Murphy vd., 2003: 61). Sosyal kaytarma davranışı da tıpkı sanal kaytarma davranışı gibi verimlilik, performans ve dolayısıyla çıktı miktarında düşüşe sebep olmaktadır (Liden vd., 2004: 288). Son zamanlarda verimli bir iş görme süreci için örgütlerin sıklıkla tercih ettiği grup çalışma ortamları, beklenenin aksine çalışanların işten kaytarma eğilimine girmesi gibi ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Simms ve Nichols, 2014: 59). Çalışan performansının kalabalık ortamlarda saptanamaması önündeki engellerden biri işyerinde gözetim ve denetim araçlarının yokluğudur. Sosyal kaytarma davranışı sosyal kolaylaştırma teorisi kapsamında değerlendirildiğinde; grup içinde çalışanların iş görme süreçlerinin; yöneticiler ve diğer iş arkadaşları tarafından gözleniyor olmasının çalışan performansını etkilediği görülmektedir. Bireylerin niteliklerinin panoptik uygulamalar altında değiştiğini varsayan sosyal kolaylaştırma teorisi, sosyal kaytarma davranışı ve gözetim arasında bir ilişki oluşturmaktadır (Yılmaz, 2022: 108-109). Bu bağlamda panoptikon uygulamalarının sosyal kolaylaştırma teorisine bağlı olarak sosyal kaytarma davranışını etkilediği söylenebilir.

Örgütlerde ahlaki kaygıların ele alınmış biçimiyle şekillenen, doğru ve yanlışın ortak algıları ile karakterize edilen sosyal sistem, etik iklim olarak adlandırılmaktadır (Engelbrecht, 2005: 20). Etik iklim; örgütsel politikalar, uygulamalar ve liderliğin bir sonucu olarak gelişmekte ve örgüt üyelerinin etik algısını şekillendirerek tutum ve davranışlarına etki etmektedir (Newman vd., 2017: 475). Varlıklarını devam ettirme güdüsü ile etik iklim politikaları geliştiren örgütler, çalışanları olumlu davranışlar sergilemeye yönlendirirken; olumsuz davranışlardan alıkoyma eğilimi içinde olurlar. Bu bağlamda olumsuz bir iş yeri davranışı olarak algılanan kaytarma davranışlarının da etik iklimin etki alanında olduğu söylenebilir. Etik iklim politikaları ile belirli bir iş yeri davranışı standardı yakalamaya çalışan örgütler, performansı düşürecek kaytarma davranışlarına karşı önlem alma eğilimi içerisine girebilirler. Appelbaum ve diğerleri (2005) çalışmalarında; etik iklimlerin çalışanlar üzerinde baskı oluşturmasının bir yandan olumsuz iş yeri davranışlarına sebep olduğunu diğer yandan bu davranışların önüne geçtiğini belirtmektedir. Literatürde karşılaşılan başka bir çalışmada da etik iklimin çalışanlara empoze ettiği etik normlar aracılığıyla çalışanların kaytarma davranışında bulunma isteklerinin azaldığı görülmektedir (Kayapalı Yıldırım ve Karabey, 2017: 558). İş görme süreçlerinde çalışan davranışlarına verilen bu önem davranışların kayıt altına alınmasına verilen önemi de beraberinde getirmektedir. Etik iklimler örgütsel kültürün bir parçası olarak bireysel ve örgütsel çıkarlar, işletme verimliliği ve kar maksimizasyonu açısından oldukça önem taşımaktadır (Martin ve Cullen, 2016: 117). Bu çalışmada ise panoptikon uygulamalarının ve etik iklim algısının kaytarma davranışlarına etkisi incelenecektir. İnceleme yapılırken öncelikle kavramlar açıklanacak ardından Bitlis Valiliği'ne bağlı kurumlarda çalışan kamu personellerinin panoptikon (gözetim), kaytarma davranışı ve etik iklim algıları bulgulanarak ilişkiler test edilecektir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Panoptikon

Panoptikon, 1785 yılında İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın, kardeşi mimar Samuel Bentham ile birlikte çizdiği bir hapisane modelidir (Canalp 2018: 13). Bu model ortaya çıktığı çağ itibariyle, gözetimin otoriteyi sağlamada araçsallaştırılması üzerine felsefi bir anlam taşımaktadır (Özdel, 2012: 23). Kavramı oluşturan pan kelimesi bütün, optikon kelimesi ise gözetim anlamı taşımakta ve kavram bütünü gözetimini tek bir noktadan elde etmeye vurgu yapmaktadır (Bozkurt, 2021: 10).

Panoptikona konu olan hapisane modeli, 18. yüzyılın iktidar paradigmasına uygun olarak tasarlanmıştır. 1830'lu yıllardan itibaren belli bir davranış biçiminin dayatılması amacıyla birçok hapisaneye uyarlanmıştır (Steadman, 2007: 3) Bu modelde gözetim aracılığıyla otoritesini artırmayı hedefleyen iktidar, bireylerin eylemlerini görünmeden kontrol altına almaktadır (Tümurtürkan, 2010: 8). Panoptikon bu sayede, iktidarın iş yapabilme kudreti için sistemli çalışan bir teçhizat görevi görmektedir. Bütünü gözetleme; görünmeden, bütüncül ve dinamik

bir yapı kazandırarak bireyleri her an izleniyor olma hissi ile karşı karşıya bırakmaktadır (Foucault, 2006: 299). Semple (1993) çalışmasında kapitalist toplumlarda panoptikonu bireylerin davranışlarını uzaktan kumanda edebilen bir aygıt olarak nitelendirmektedir. Ayrıca politik, ekonomik ve toplumsal olarak ele alınmasına ve disiplinler arası incelenmesine vurgu yapmaktadır (Semple, 1993: 152).

Panoptikon model olarak çizildiği çağ itibariyle, çeşitli revizyonlara uğramıştır. Jeremy Bentham'ın tasarladığı hapisane modeli, Foucault tarafından gözetime dayalı işlevsellikten söz edilebilecek; okul, fabrika, akıl hastanesi gibi yapılara atıfta bulunmak için kullanılmıştır (Tümürtürkan, 2010: 9). 19. yüzyılın sonlarına doğru panoptikon modeli ile çizilmiş hapisane planları hayata geçirilmeye başlanmıştır (Steadman, 2007: 1-2). Yine aynı yüzyılda model; Foucault (1975), Ignatief (1978), Melossi ve Pavarini (1981), Evans (1982) ve Semple (1993) gibi farklı disiplinlerden çeşitli bilim insanları tarafından tartışılmış, İngiliz ceza tarihinin gelişimi bağlamında değerlendirilmiştir (Werrett, 1999: 1-2). Panoptikon görünürlük ve güç savaşlarının yeniden ortaya çıktığı modern dünyanın gözetim çalışmalarında temel bir metafor olmaya başlamıştır. David Lyon'un 2006 yılında yayınlamış olduğu *Gözetimin Teorileştirilmesi: Panoptikon ve Ötesi* (Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond) çalışmasında panoptikonu Foucault ve Bentham bağlamında ele almanın ötesine geçmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma ile birlikte panoptikon gözetim, güvenlik ve iktidar bağlamında değişim sürecine girmiştir (Caluya, 2010: 622).

Panoptikon modelinin kontrolden çıkma eğilimine sahip insan topluluklarını güven içerisinde bir arada tutmayı ve bu topluluklardan alınabilecek maksimum verimi almayı hedeflediğini söylemek mümkündür (Baştürk, 2016: 22). Bir hapisane modeline indirildiğinde panoptikon kavramı mahkûmların, fabrika modeline indirildiğinde işçilerin, hastane modeline indirildiğinde hastaların, okul modeline indirildiğinde ise öğrencilerin ıslahı için yenilikçi bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Panoptikon modeli temelde görünmeden görme amacı üzerine kurulu bir sistemdir. Nitekim Bentham'ın yapıyı tasvirinde de mahkûmların buldukları hücre içerisinden locada bulunan gözetmeni görebilmesine olanak yoktur. Panoptikon kavramının mekansallaştırılması olarak karşımıza çıkan modelde gözetimin nihai amacı saklı bir göz üzerine kurulmuştur. Modelde izleyen ve izlenen arasındaki bütün detaylar düşünülmeyle birlikte gözetimin varlığı gözlenenlerce belirsizdir (Canalp, 2018: 25).

2.1.1. Michel Foucault'un Panoptikonu

Michel Foucault 1975 yılında Fransızca olarak yayınladığı *Surveilles Et Punis: Naissance De La Prison* (Caluya, 2009: 622) yani *Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu* kitabıyla panoptikonu disiplinler arası bir perspektif ile yeniden ele almaktadır (Okmeydan, 2017: 57). Foucault bu kitabı ile disiplin ve ceza kapsamına giren üç temel revizyon üzerinde durmaktadır. İlk olarak cezanın doğuşunda

işkenceden hapis cezasına doğru, ikinci olarak cezanın içeriğinde bedenden ruha doğru, üçüncü olarak ise sosyal düzende geniş çaplı bir değişikliği ileri sürmektedir (Mathiesen, 1997: 217). Bu noktada Foucault'a göre toplumsal hayattaki bu büyük değişim panoptikon kavramı ile örneklendirilmektedir. Panoptikon bir hapishane modeli olmasının yanı sıra yeniden inşa edilen "disiplin toplumunun" özelliklerini barındırmaktadır (Caluya, 2009: 623). Foucault'a göre panoptikon, iktidarın güç arayışı ve otorite kaygısı ile toplumu bütünsel olarak izleyerek insan davranışlarına yön veren büyük bir gözetim aracıdır. Toplumsal kontrol mekanizmalarında değişime sebep olan bu aracı; görünürken görünmeme işlevlerine sahip bir saklı-gözlem mekanizması olarak adlandırmak mümkündür. Foucault tıpkı Bentham gibi bu saklı-gözlem mekanizması üzerine bir oto kontrol sistemi inşa edilebileceğine vurgu yapmaktadır.

Michel Foucault Deliliğin Tarihi kitabında (1995: 83); 17. yüzyılda istihdama dahil olmayan, bulunduğu toplum için risk unsuru taşıyan başıboş aylakları gözetim altında tutmak amacıyla gerçekleştirilen Büyük Kapatılma hadisesi ile panoptikon kavramını ilişkilendirmektedir. Büyük kapatılmada temel amaç; gözetimi güçleştiren ve denetim altına alınamayan bu insanları topluma faydalı hale getirmek, otoriter gücün etki alanına dahil etmek ve davranışlarını şekillendirmektir (Karakeyha, 2009: 327-328). Bu bağlamda Büyük Kapatılma Foucault'un panoptikon kavramına atfettiği işlevler ile örtüşmektedir. Foucault'a göre panoptikondaki temel amaç, - Büyük Kapatılmada olduğu gibi- sadece gözetim aracılığıyla bireyler üzerindeki otoriteyi sağlamlaştırmak değil aynı zamanda engelli, yaşlı, akıl hastası, azıllı suçlu, eşcinsel, itaatsiz işçi, ana baba katili, dinsiz kul gibi bireylerin topluma fayda sağlayacak verime ulaşmasını sağlamaktır (Baştürk, 2016: 27). Panoptikonu bir iktidar metoforu olarak gören Foucault söz konusu kapatılan kesimin üretime katılmama durumunda oluşturduğu maliyetin kaygısını taşımaktadır (Foucault, 2013: 80). Foucault, cüzzam veya veba hastalığına sahip insanların zorunlu kapatıldığı hastaneler ile azıllı suçluların kapatıldığı hapishaneler arasındaki ortak işlevin panoptikon kavramı ile açıklanabileceğini öne sürmektedir (Foucault, 2011: 105). Bu bağlamda Bentham'ın panoptikon hapishanesindeki temel amaç adaleti temin etmek olmadığı gibi, 1656'da Fransa'da açılan Genel Hastane'de (Baştürk, 2016: 27) temel amaç hastaları tedavi etmek değildir. İkisi de Foucault'un bekleme odası hipotezinin bir parçasıdır (Foucault, 2011: 105). Daha fazla insanın daha büyük alanlarda bir arada tutulması sonrası yaşanan güç kaybı ile birlikte önem kazanan panoptikon kavramı Foucault için hem siyasi hem toplumsal hem ekonomik çıkarımlar yapmaya zemin hazırlamaktadır. Foucault panoptikonu iktidarın otoritesini sağlamlaştırmak, bir bireyi ya da bir grubu ehliileştirmek için araçsallaştırmaktadır. Bütün bunlar, bireyi sürekli izleniyor olmanın dayanılmaz ağırlığı karşısında isteneni yapmaya veya istenmeyenden vazgeçmeye itmektedir. Pimenta (2010: 267) çalışmasında, Foucault'un panoptikonun temel doğası olarak tanımladığı görünmez gözlemci özelliğinin Yunan mitolojisine ait bir devden esinlendiğini belirtmektedir. Mitolojiye göre dev Argus Panoptes görünmeden görüyor olmanın gücü ile büyük bir alanda hüküm sürmekte ve itaati mecbur

kılmaktadır. Bu bağlamda bir mitolojik öge üzerinden panoptikon tasviri, Foucault'un panoptik iktidar tanımı ile örtüşmektedir (Okmeydan, 2017: 58).

2.1.2. Panoptikonun Boyutları

Işık ve Bilen (2022: 267) çalışmasına göre panoptikon kavramı; pozitif panoptikon, negatif panoptikon, dışsal panoptikon, izlenme bilinci ve izlenme bilgisi olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır.

Bir ortamda (hapishane, hastane, okul, ofis, fabrika) bulunan gözetim ve denetim araçlarının güvenliği ve adaleti sağlayarak verimliliği artırmasına pozitif panoptikon denir. Pozitif panoptikonda gözetim altında tutulan bireyler buldukları ortamda izleniyor olmayı kendileri için bir teminat olarak görür ve pozitif bir gözetim algısına sahip olurlar (Bıyıkbeyi, 2019: 147). Bireylerin; işyeri, hastane, ofis vb. kurumlarda bulunan gözetim ve denetim araçlarının mahremiyeti ve özgürlüğü ihlal etmesi gerekçesiyle panoptikona karşı negatif bir algıya sahip olmalarına negatif panoptikon denir. Bireyler zihni ele geçiren bütünsel bir gözetimden rahatsızlık duymakta ve bu şartlar altında verimliliklerini kaybetmektedir (Bozkurt, 2021: 20). Belli bir amaca ulaşmak için sürekli izleme faaliyetinin gerçekleştirildiği kurumlarda bireylerin izleniyor olmanın bilinci ile davranışlarında olumlu değişiklikler yapmasına dışsal panoptikon denir. Dışsal panoptikon bireylerde bütün olarak görünmenin vermiş olduğu bir sorumluluk ile oto kontrole sebep olmaktadır (Bıyıkbeyi, 2019: 147). İzlenme bilgisi bir kurumda var olan izleme, denetim ve gözetim araçlarının işlevlerinin, teknik özelliklerinin söz konusu gözlenen kişilerce biliniyor olmasıdır. Panoptikon mimarisinde izleme bilgisi, locada bulunan kulenin mahkûmlarca biliniyor olması olarak açıklanabilir (Işık ve Bilen, 2022: 267). İzlenme bilinci bireylerin davranışları üzerine etki eden farkındalık ve algıdır. Sürekli izleniyor olma bilinci, Foucault'un panoptikonunda vurguladığı zihne hükmeden bir güç olarak değerlendirilebilir (Tümürtürkan, 2010: 8).

2.2. Etik İklim

Etik kavramı Yunancada etos olarak kullanılmakta, kişilik ve tutum anlamı taşımaktadır (Elçi ve Alpkan, 2006: 142). Etik ahlak felsefesi altında (Özdemir, 2008: 182); insanların karakterleri, davranışları ve ahlaki değerlerini açıklayan bir kavramdır (Moti, 2013: 3). Wart (2003: 331) tanımına göre etik; iyi ve kötü arasındaki farkı anlaşılabilmesi ve davranışların bu fark dahilinde şekillendirilebilmesidir. Etik tutum ve davranışların üzerine inşa edileceği bir sistem, hayat boyu doğruya ulaşma için bir araçtır (Buchholz ve Rosenthal, 1998: 2).

1987 yılında Victor ve Cullen'ın ortaya koyduğu etik iklim ise örgüt içinde belirli durumlarda ahlaki açıdan doğru davranış, iyilik için rehberlik eden kurallar, standartlar, kodlar ve ilkelerdir. Bir örgütün etik iklimi o örgütün kültürünün bir

parçasıdır (Appelbaum vd., 2005: 43). Etik iklim ahlaki kaygıların nasıl ele alınması gerektiğine dair varsayımların yanı sıra doğru ve yanlışın ortak algıları ile karakterize edilen bir sosyal sistemin ahlaki atmosferi olarak tanımlanmaktadır (Victor ve Cullen, 1988: 105-106). Örgütlerde bu atmosferin oluşması örgütün lideriyle başlayarak; kuruluş stratejisini, yapısını, kültürünü ve değerlerini kapsamaktadır (Engelbrecht, 2005: 20).

Victor ve Cullen (1987) etik iklimi diğer ahlaki yapılardan ayırmaktadır. Etik iklim örgütlerdeki sosyal bağlamın çalışanların etik davranışlarını nasıl etkilediğine bakması bakımından ahlaki kimlik ve ahlaki farkındalık gibi diğer ahlaki yapılardan farklıdır. Ahlaki kimlik ahlak ve bireyin benliği arasındaki ilişkiye odaklanırken; ahlaki farkındalık bir sürecin ahlaki kıstaslarına ve bu kıstasların kararlılığı olarak tanımlanmaktadır. Bu iki yapı etik iklimin belirleyicisi olarak karşımıza çıkmakla birlikte örgütsel bağlamda etik iklim ile birlikte ele alınmaktadır (Newman vd., 2017: 480). Ahlak ve etik arasındaki farklılıklardan doğan bu ayrım etik iklimi örgüt literatürü içinde daha kapsamlı bir yapıya dönüştürmektedir. Buna göre çalışanların davranış kalıplarını şekillendiren, yönetim stillerini belirleyen, kar elde etme de yöntemi sunan etik iş yerlerinin genel atmosferi hakkında bilgi vermektedir. Örgütlerde bu bilgilere ulaşmak, etik iklimi belirlemek amacıyla neyin etik olduğu sorusu sorulmaktadır. Kişisel çıkarlar, şirket karı, verimlilik, ekip çıkarları, yasalar ve mesleki kurallar gibi faktörler cevapları şekillendirmektedir (Appelbaum vd., 2005: 44). Kuruluşlarda meydana gelmesi arzulanan yönetsel eylemlerin meşrulaştırılması, artan güven, tutarlı standartlar, kaliteli çıktılar ve güçlendirilmiş örgüt kültürü gibi durumlar doğru kurgulanmış bir etik iklimin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Engelbrecht, 2005: 19). Bu durum örgüt literatüründe etik iklime verilen önemi artırmakla birlikte, iklimin daha kapsayıcı bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

2.3. Sanal Kaytarma Davranışı

İş ile ilgili görev ve sorumlulukların sanal ortamda yürütülmesi amacıyla çalışanlara sunulan internet alt yapıları, iş yerlerinde suiistimallere maruz kalmaktadır. İş yeri davranışları içerisinde son yıllarda yükselen bir trend yakalayan sanal kaytarma davranışları internet kullanımına yönelik bu suiistimale örnek verilebilir. Buna göre; sanal kaytarma davranışı, çalışanların iş yerlerinde mesai saatleri içerisinde, sanal mecralarda iş dışında faaliyetler yürütmesidir (Blanchard ve Henle, 2008: 16068; Lim ve Teo, 2005: 1083; Doorn, 2011: 1). Sanal kaytarma teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijitalle uyumlu çalışma alanlarında çalışanlar tarafından sıkça sergilenen bir davranıştır. Bu davranış iş yerinde çalışma için ayrılan sürenin verimsiz olarak kullanılmasına ve kurumsal normların ihlal edilmesine sebep olmaktadır (Lim ve Teo, 2005: 1083). Sanal kaytarma çalışanları iş aktivitelerini yapmaktan alıkoyarken aynı zamanda güvenlik tehdidi unsurları taşımaktadır. Çalışırken iş ile ilgili olmayacak şekilde internet kullanımı olarak

açıklanan sanal kaytarma üretkenlik karşıtı bir iş yeri davranışıdır (Doorn, 2011: 1-2).

İngilizcede “cyber” kökünden türetilen cyberloafing (sanal kaytarma), cyberslacking (sanal tembellik), cyberbludging (sanal aylaklık), cyberdeviancy (sanal sapkınlık) gibi kelimeler ile ifade edilen sanal kaytarma (Blanchard ve Henle, 2008; Lim, 2002), Türkçede siber aylaklık ve siber kaytarma olarak da kullanılmaktadır (Özüdoğru ve Yıldırım, 2020: 468; Sarı Aytakin, 2021: 312). Çalışanların iş dışı sanal faaliyetler yürütmesi anlamına gelen sanal kaytarma davranışı iş yeri interneti kullanılarak yapılmaktadır (Lim, 2002: 677). Blanchard ve Henle şirket tarafından çalışanlara sağlanan internet ile bireysel elektronik posta alışverişi, haber sitelerinde gezinme, çevrimiçi alışveriş yapma, kumar ve cinsel içerikli sitelerde vakit geçirme gibi sanal mecra davranışlarını sanal kaytarmaya örnek olarak vermektedir. Bütün bu aylaklıklar, iş yerlerinde internet kullanımının artması ve internete erişimin kolaylaşması ile birlikte artma eğilimi göstermektedir (2008: 1068). Lim ve Teo tarafından sapkın örgüt davranışı olarak nitelendirilen sanal kaytarma davranışı, iş görenlerin kendi rızaları ile sergilenmektedir (2005: 1083). Ve bu durum iş yerinde çalışanların görevlerini yerine getirmeleri için tahsis edilen internetin suiistimal edilmesine sebep olmaktadır (Örücü ve Yıldız, 2014: 100). Özkalp ve Yıldız'a göre sanal kaytarma iş yerlerinde teknoloji kullanımının doğurduğu olumsuz sonuçlar arasında yer almaktadır (2018: 61). Blanchard ve Henle sanal kaytarmanın olumsuz bir yanı olduğunu vurgulamakla birlikte önemsiz sanal kaytarma boyutu ile olumlu sonuçlarının da var olabileceğini ifade etmektedir (Blanchard ve Henle, 2008). Sanal kaytarma iş yerindeki dijital dönüşümde yakaladığı trendi yalnızca kurumsal araç gereçlerle değil aynı zamanda akıllı telefon gibi kişisel cihazlarla da sürdürmektedir (Sarı Aytakin, 2021: 312). Spor siteleri, haber siteleri, eğlence siteleri, müstehcen siteler, kariyer siteleri gibi iş ile ilgisi olmayan sitelerde göz gezdirmek en yaygın sanal kaytarma faaliyetleriyken (Lim ve Teo, 2005: 1085); blogları okuma, müzik indirme, dernek veya vakıf faaliyetlerine katılma, iş dışı elektronik posta gönderme gibi faaliyetlerde yaygın olmakla birlikte iş yeri güvenliğini tehdit eden ve verimliliği ciddi anlamda düşüren faaliyetlerdir (Blanchard ve Henle, 2008: 1076).

2.4. Sosyal Kaytarma Davranışı

Bireyler kişisel hedeflerini kolektif yapılar aracılığıyla daha kolay gerçekleştirmeye ek olarak çalışan rolü ile edindikleri örgütsel hedefleri de yine bir arada olmanın gücünden faydalanarak gerçekleştirmeyi amaçlarlar (Latane vd., 1979: 822). Bu sebeple çalışanlar iş yerlerinde grup halinde çalışırken daha az emek sarf etme eğilimi göstermektedirler. Bu eğilim literatürde sosyal kaytarma davranışı olarak isimlendirilmektedir (Murphy vd., 2003: 61). Sosyal kaytarma davranışı, bireylerin performanslarını ve potansiyellerini grup içerisinde açığa çıkarmamalarıdır (Kanten, 2014: 12; Kesen, 2015: 6532). Liden ve diğerleri sosyal kaytarma davranışını bireylerin iş ortamında üretkenlik seviyesinin düşmesi olarak

tanımlamaktadır. Çünkü kalabalık çalışma gruplarında bireyler sosyal farkındalıkta meydana gelecek azalma sebebiyle yalnız oldukları kadar üretken değillerdir (2004: 286).

Grup içerisindeki bireysel etki grubun büyüklüğü ile ters orantılıdır. Gruptaki kişi sayısı arttıkça bireyler de o oranda daha az çaba harcamakta, performansları o oranda azalma göstermektedir (Latane vd., 1979: 823). Kalabalık ortamlarda bireysel başarılarının daha az görünür olması, durum böyle olmasa bile çalışanlar tarafından bu şekilde algılanması sosyal kaytarma davranışının en temel sebeplerinden biridir. Netice itibarıyla çalışanın performans grafiğinde görünür bir artışa sebep olmayacak artı bir çaba gereksiz görülmekte ve daha az emek sarf edilmektedir (Taner ve İştin, 2017: 28). Sosyal kaytarma davranışı çeşitli araştırmacılar tarafından öncüllere dayandırılarak açıklanmaktadır. Örneğin Williams ve diğerleri (1981), gruba bireysel katkıların tanımlanmaması; Harkins ve Petty (1982), mücadele eksikliği ve bireysel katkının benzersizliği; Brickner ve diğerleri (1986), düşük içsel ilgi; Wagner (1995), bireyci yönelim; Karau ve Williams (1997), düşük grup bağlılığı; Druskat ve Wolff (1999), akran değerlendirme eksikliği öncüllerinde açıklamaktadırlar. Araştırmaların birçoğu sosyal kaytarma davranışını motivasyonel olarak değerlendirmektedirler (Liden vd., 2004: 286).

3. Yöntem

Bu çalışmada nicel veri analizine dayalı bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nicel veri analizi, seçilen örneklemin sosyal algılarının sayısal olarak ölçüldüğü ampirik bir araştırma yöntemidir (Demirel, 2018: 105). Bu yöntem araştırmacılara uygun veri dağılımı ile istatistikî analiz fırsatı sunmaktadır (Şimşek, 2012: 87). Pozitivist düşünce temelli nicel yöntem; evrene uygun olarak belirlenen örneklemeler üzerinden yapılan genellemelere dayanmaktadır (Demirel, 2018: 107). Bu bağlamda bu çalışmada nicel araştırma türlerinden tarama araştırması benimsenmiştir (Büyüköztürk vd., 2010: 231). Algı, tutum ve davranışları ölçmek üzere konu ile ilişkili olarak seçilen örneklemden yüz yüze ve çevrimiçi olmak üzere veri toplanmıştır. Uygulanan anket sonucunda katılımcıların demografik özelliklerine, panoptikon (gözetim), etik iklim ve kaytarma davranışı algılarına ulaşılmıştır.

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

- H₁:** Pozitif panoptikon önemli sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₂:** Negatif panoptikon önemli sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₃:** Dışsal panoptikon önemli sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₄:** İzlenme bilgisi önemli sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₅:** İzlenme bilincinin önemli sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₆:** Pozitif panoptikon önemsiz sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

- H7:** Negatif panoptikon önemsiz sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H8:** Dışsal panoptikon önemsiz sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H9:** İzlenme bilgisi önemsiz sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H10:** İzlenme bilinci önemsiz sanal kaytarma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H11:** Pozitif panoptikon sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H12:** Negatif panoptikon sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H13:** Dışsal panoptikon sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H14:** İzlenme bilgisi sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H15:** İzlenme bilinci sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H16:** Etik iklim önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H17:** Etik iklim önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H18:** Etik iklim sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.2. Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütesini; Bitlis Valiliği ve valiliğe bağlı hizmet birimlerindeki kamu personeli oluşturmaktadır. Araştırmanın sınırlılıklarından dolayı anakütlenin tamamına ulaşamamış bu sebeple belirli bir örneklem seçilmiştir. Veri toplamak amacı ile hazırlanan anket formu ilgili kurumlardaki 200 kamu personeline yüz yüze 55 kamu personeline çevirim içi uygulanmıştır. Toplamda 255 anket formu doldurulmuş ve formların tamamı değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Panoptikon Ölçeği: Katılımcıların panoptikon (gözetim) uygulamalarına yönelik algılarını ölçmek için Bıyıkbeyi (2019) tarafından geliştirilen, Işık ve Bilen (2022) tarafından kullanılan ölçek esas alınmıştır. Ölçek, pozitif panoptikon (5 ifade), negatif panoptikon (8 ifade), dışsal sorumluluk (4 ifade), izlenme bilgisi (3 ifade) ve izlenme bilinci (3 ifade) olmak üzere 23 ifade ve 5 boyuttan oluşmaktadır. **Sosyal Kaytarma Ölçeği:** Katılımcıların sosyal kaytarma algılarını ölçmek için Sezer ve diğerleri (2021) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek 5 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. **Sanal Kaytarma Ölçeği:** Katılımcıların sanal kaytarma davranışlarını ölçmek için Blanchard ve Henle (2008) tarafından geliştirilen, Yıldız ve diğerleri (2016) tarafından Türkçe geçerlemesi yapılan ölçek kullanılmıştır. Sanal kaytarma ölçeği önemli sanal kaytarma (8) ve önemsiz sanal kaytarma (8) olmak üzere 2 boyut 16 ifadeden oluşmaktadır. Faktör yükü düşük ve önemli sanal kaytarma boyutu altında çıkan önemsiz sanal kaytarma 6. ifadesi analizden çıkarılmıştır. **Etik İklim Ölçeği:** Katılımcıların etik iklim algılarını ölçmek için

Demirel ve Emül (2018) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek 7 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır.

3.4. Bulgular

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değerlendirmeye alınan anketlerdeki katılımcıların %35,7'si (n=91) kadın, %64,3'ü (n=164) erkek; %66,3'ü (n=169) evli, %33,7 (n=86) bekar; %29'u (n=74) 20-29, %36,1'i (n=92) 30-39, %22,4'ü (n=57), %12,5'i (n=32) 50 ve üzeri yaş aralığında; %18,4'ü (n=47) önlisans, %51 (n=130) lisans, %20,8 (n=53) yüksek lisans, %9,8 (n=25) doktora eğitim düzeyine sahip; %15,8'i (n=40) 1 yıldan az, %31,1'i (n=79) 1-5 yıl arası, %20,5'i (n=52) 6-10 yıl arası, %14,9'u (n=38) 11-15 yıl arası ve %17,7'si (n=45) 16 yıl ve üzerine çalışma süresine sahip; %39,6'sının (n=100) kurum interneti tam erişime açık, %60,4'ünün (n=155) tam erişime kapalı; %29'unun (n=74) telefonu kurum internetine bağlı, %71'inin (n=181) bağlı değil; %43'ü (n=109) kurum internetinde gezinti yapmayı güvenli bulmakta, %57'si (n=146) güvenli bulmamakta; %79,2'sinin (n=202) çalıştığı kurumda kamera, %0,8'inin (n=2) ses kayıt cihazı, %6,3'ünün (n=16) telefon dinleme ve %13,7'sinin (n=35) bilgisayar kontrolü gözetim aracı bulunmaktadır.

3.4.2. Veri Analizleri

3.4.2.1. Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla, örneklemde elde edilen veriler ile güvenilirlik analizi yapılmıştır. Panoptikon ölçeğinin pozitif panoptikonun 0,87; negatif panoptikonun, 0,94; dışsal sorumluluğun, 0,88; izlenme bilgisinin, 0,67; izlenme bilincinin, 0,65, sanal kaytarma ölçeğinin önemli sanal kaytarmanın 0,85; önemsiz sanal kaytarmanın 0,78 sosyal kaytarma ölçeğinin 0,83 ve etik iklim ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,91 olarak bulgulanmıştır.

3.4.2.2. Açımlayıcı Faktör Analizi

3.4.2.2.1. Panoptikon Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Panoptikon ölçeğinin açımlayıcı faktör analizinde ilk olarak KMO ve Bartlett değerine bakılmıştır. KMO değeri 0,86 ile literatürde kabul gören 0.70'den büyük (Tavşancıl, 2010) olarak bulgulanmıştır. Bartlett değerinin ise $\chi^2=3459,619$ ile ($p<0.001$) anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Panoptikon Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Boyutlar	Maddeler	Bileşenler				
		1	2	3	4	5
Pozitif Panoptikon	PP1	,794				
	PP2	,786				
	PP3	,820				
	PP4	,807				
	PP5	,645				
Negatif Panoptikon	NP1		,670			
	NP2		,794			
	NP3		,827			
	NP4		,830			
	NP5		,850			
	NP6		,873			
	NP7		,825			
	NP8		,766			
Dışsal Sorumluluk	DS1			,827		
	DS2			,874		
	DS3			,846		
	DS4			,780		
İzlenim ve Bilgisi	İBG1				,630	
	İBG2				,870	
	İBG3				,790	
İzlenme Bilinci	İBL1					,504
	İBL2					,825
	İBL3					,861

Extraction Method: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Metodu: Varimax Yöntemi

Panoptikon ölçeğinin toplam açıklama varyansı %68,6'dır. Bu oran panoptikon ölçeğinin iyi bir açıklama yüzdesine sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 1.'de görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda Panoptikon Ölçeğine ait beş boyutlu bir yapı tespit edilmiştir. Boyutlardaki maddelerin faktör yüklerinin ,504 ile ,874 arasında değerlere sahip olduğu görülmüştür. Literatürde faktör yüklerine dair kabul edilen değer ,400'den büyük olarak hesaplandığı için (Hooper, 2012); panoptikon ölçeğinin faktör yüklerinin geçerli düzeyde olduğu bulgulanmıştır.

3.4.2.2.2. Sanal Kaytarma Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Sanal Kaytarma ölçeğinin KMO değeri 0,85 ve Bartlett değerinin ise $\chi^2=1441,447$ ile ($p<0.001$) anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Sanal Kaytarma Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Boyutlar	Maddeler	Bileşenler	
		1	2
Önemli Sanal Kaytarma	ÖNML1	,561	
	ÖNML2	,628	
	ÖNML3	,735	
	ÖNML4	,831	
	ÖNML5	,798	
	ÖNML6	,567	
	ÖNML7	,791	
	ÖNML8	,569	
Önemsiz Sanal Kaytarma	ÖNSZ1		,659
	ÖNSZ2		,605
	ÖNSZ3		,497
	ÖNSZ4		,681
	ÖNSZ5		,720
	ÖNSZ7		,812
	ÖNSZ8		,453

Extraction Method: Temel Bileşenler Analizi, **Döndürme Metodu:** Varimax Yöntemi

Sanal Kaytarma ölçeğinin toplam açıklama varyansı %50'dir. Bu oran sanal kaytarma ölçeğinin iyi bir açıklama yüzdesine sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda Sanal Kaytarma Ölçeğine ait iki boyutlu bir yapı tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda önemsiz sanal kaytarma boyutuna ait 6. ifade önemli sanal kaytarma boyutu altında düşük faktör yükü ile çıkmıştır. Bu sebeple önemsiz sanal kaytarma boyutu 6. ifadesi ölçekten çıkarılmıştır. Boyutlardaki maddelerin faktör yüklerinin ,453 ile ,831 arasında değerlere sahip olduğu görülmüştür. Sanal Kaytarma ölçeğinin geçerli yapıda olduğu bulgulanmıştır.

3.4.2.2.3.Sosyal Kaytarma Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Sosyal Kaytarma ölçeğinin KMO değeri 0,72 ve Bartlett değerinin ise $\chi^2=546,160$ ile ($p<0.001$) anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Sosyal Kaytarma Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Boyutlar	Maddeler	Bileşenler
		1
Sosyal Kaytarma	SOSK1	,696
	SOSK2	,849
	SOSK3	,810
	SOSK4	,702
	SOSK5	,796

Extraction Method: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Metodu: Varimax Yöntemi

Sosyal Kaytarma ölçeğinin toplam açıklama varyansı %60'dır. Bu oran sosyal kaytarma ölçeğinin iyi bir açıklama yüzdesine sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 3.'de görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda Sosyal Kaytarma Ölçeğine ait tek boyutlu bir yapı tespit edilmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi yapılmadan önce ifade 1 ve ifade 4 farklı olarak yeniden kodlanmıştır (recode into different). Elde edilen yeni ifadelerin ortalamaları alınarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Sosyal Kaytarma ölçeğinin geçerli yapıda olduğu bulgulanmıştır.

3.4.2.2.4. Etik İklim Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Etik İklim ölçeğinin KMO değeri 0,87 ve Bartlett değerinin ise $\chi^2=1250,628$ ile ($p<0.001$) anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Etik İklim Açımlayıcı Faktör Analizi

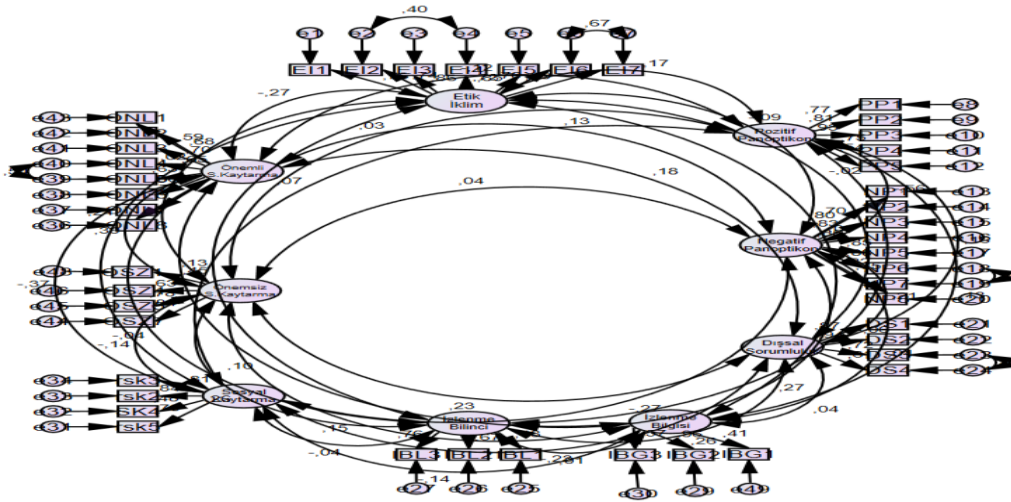
Boyutlar	Maddeler	Bileşenler
		1
Etik İklim	ETİK1	,783
	ETİK2	,793
	ETİK3	,861
	ETİK4	,782
	ETİK5	,867
	ETİK6	,816
	ETİK7	,800

Extraction Method: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Metodu: Varimax Yöntemi

Etik İklim ölçeğinin toplam açıklama varyansı %66'dır. Bu oran etik iklim ölçeğinin iyi bir açıklama yüzdesine sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 4.'de görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda Etik İklim Ölçeğine ait tek boyutlu bir yapı tespit edilmiştir. Etik İklim ölçeğinin geçerli yapıda olduğu bulgulanmıştır.

3.4.2.3. Değişkenlere İlişkin Ölçüm Modeli

Araştırmada kullanılan değişkenlerin kabul edilebilir ilişkilerini bir arada görmek amacıyla AMOS 24 yazılımı ile yapısal eşitlik modeli üzerinden ölçüm modeli tasarlanmıştır. Ölçüm modeli, değişkenler arasında ve değişkenleri oluşturan ölçek ifadeleri arasındaki ilişkileri göstermektedir (Aksay ve Ay, 2016: 2-3). Araştırma ölçüm modeli Şekil 1’de verilmiştir. Ölçüm modelinin nihai uyum iyiliği değerleri; CMIN/DF: 1.77, RMSEA: 0.05, CFI: 0.90 ve NFI: 0.90 şeklinde olup kabul edilebilir değerdir (Demir ve Akengin, 2010).

Şekil 1: Araştırma Ölçüm Modeli

Tablo 5: Birleşim ve Ayrışım Geçerliliği

ÖL	CR	AVE	MSV	ASV	ÖL	Eİ	PP	NP	DP	İBG	İBL	SK	ÖZ
ÖL	0,85	0,52	0,15	0,05	0,72 [√]								
Eİ	0,90	0,58	0,07	0,02	0,26*	0,76 [√]							
PP	0,87	0,59	0,31	0,05	-0,11	0,17	0,77 [√]						
NP	0,93	0,65	0,31	0,06	0,13	-0,08	-0,5	0,81 [√]					
DP	0,86	0,62	0,06	0,03	0,18	-0,01	0,16	0,21*	0,79 [√]				
İBG	0,67	0,50	0,07	0,02	-0,03	0,13	-0,05	0,26*	0,26	0,70 [√]			
İBL	0,70	0,51	0,02	0,01	0,09	0,09	0,13	0,03	0,03	0,01	0,71 [√]		
SK	0,82	0,55	0,12	0,04	0,37*	0,23*	0,07	0,27*	0,22*	-0,03	-0,13	0,74 [√]	
ÖZ	0,77	0,51	0,15	0,03	0,38*	0,01	0,02	0,04	0,22*	0,25*	0,14	-0,13	0,71 [√]

*p<0.02; **p<0.05; [√]=Kök AVE

ÖL: Önemli Sanal Kaytarma, Eİ: Etik İklim, PP: Pozitif Panoptikon, NP: Negatif Panoptikon, DP: Dışsal Panoptikon, İBG: İzlenme Bilgisi, İBL: İzlenme Bilinci, SK: Sosyal Kaytarma, ÖZ: Önemsiz Sanal Kaytarma

Ölçüm modelinde CR, AVE ve [√]AVE değerlerinin hesaplanmasında AMOS çıktısı sonucunda standardize regresyon katsayılarından faydalanılmıştır. Literatürde kabul gören faktör birleşik güvenilirliği (CR) değeri 0,60'dan (Fornell ve Larcker, 1981); faktör yüklerinin ortalama varyans (AVE) değeri ise 0.50'den büyüktür (Bagozzi ve Lee, 1988). Tablo 5'te görüldüğü üzere analiz sonucunda elde edilen CR ve AVE

değerleri kabul edilebilir değerlere sahiptir. Sarmento ve Costa'ya göre bir yapının maddeleri arasındaki açıklanan varyansın ortalama yüzdesini açığa çıkarmak için gerekli tutarlılık CR'nin AVE'den büyük olduğu durumlar için geçerlidir (Sarmento ve Costa, 2019: 1905). Ayrıca değişkenlerin CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olduğu ve yakınsak geçerliliği sağladığı söylenebilir. İraksak geçerliliğin sağlanması için ise; $MSV > AVS$ ve $AVE > MSV$ gerekmektedir (Koç ve Erdoğan, 2023: 243). Tabloda görüldüğü üzere değişkenlerin MSV değeri AVS değerinden, AVE değeri MSV değerinden yüksek olarak bulgulanmıştır.

3.4.2.4. Regresyon Analizi

Literatür taramaları sonucu oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmada sırasıyla, panoptikon uygulamalarının kaytarma davranışları ve etik iklimin kaytarma davranışları ve panoptikon üzerindeki etkisini ortaya koyan regresyon analizi sonuçları açıklanacaktır.

Tablo 6: Panoptikon Alt Boyutlarının Sanal Kaytarma Alt Boyutlarına Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Önemli Sanal Kaytarma			
	β	F	R ²	P
Pozitif Panoptikon	-,129	3,247	,061	,088
Negatif Panoptikon	,011			,889
Dışsal Panoptikon	-,217			,002
İzlenme Bilgisi	,096			,125
İzlenme Bilinci	-,046			,488
Bağımlı Değişken: Önemli Sanal Kaytarma				
Bağımsız Değişkenler	Önemsiz Sanal Kaytarma			
	β	F	R ²	P
Pozitif Panoptikon	-,109	7,86	,136	,135
Negatif Panoptikon	-,072			,342
Dışsal Panoptikon	-,220			,001
İzlenme Bilgisi	,174			,004
İzlenme Bilinci	,209			,001
Bağımlı Değişken: Önemsiz Sanal Kaytarma				

Tablo 6'da görüldüğü üzere, yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre; panoptikonun dışsal panoptikon ($\beta=0,21$; $p<0.001$) boyutu önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif anlamlı bir etkiye sahiptir. Dışsal panoptikon boyutunun önemli sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin (R²) %6'sı açıklanmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, **H₃** hipotezi kabul edilmiştir. Diğer taraftan negatif panoptikon, izlenme bilgisi ve izlenme bilinci boyutlarının ilgili bağımlı değişken üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür ve dolayısıyla **H₁**, **H₂**, **H₄** ve **H₅** hipotezleri reddedilmiştir.

Ayrıca Tablo 6'daki analiz sonuçlarına göre; panoptikonun dışsal panoptikon ($\beta=0,22$; $p<0.001$), izlenme bilgisi ($\beta=0,17$; $p<0.001$) ve izlenme bilinci ($\beta=0,20$; $p<0.001$) boyutlarının önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı etkisi

olduğu bulgulanmıştır. Değişkenler arası etki düzeyini ortaya koymak amacıyla yapılan regresyon analizinde panoptikonun boyutlarının önemsiz sanal kaytarma davranışına etkisinin (R^2) %13'ü açıklanmaktadır. Analiz sonucuna göre; **H₈**, **H₉** ve **H₁₀** hipotezleri kabul edilmiştir. Analizin diğer bir sonucuna göre; pozitif panoptikon ve negatif panoptikon un önemsiz sanal kaytarma davranışını etkilemediği görülmüştür. Bu bağlamda **H₆** ve **H₇** hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7. Panoptikon Alt Boyutlarının Sosyal Kaytarma Davranışına Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Sosyal Kaytarma			
	B	F	R ²	P
Pozitif Panoptikon	,047	3,656	,068	,536
Negatif Panoptikon	-,181			,022
Dışsal Panoptikon	-,143			,038
İzlenme Bilgisi	-,044			,478
İzlenme Bilinci	,087			,185
Bağımlı Değişkenler: Sosyal Kaytarma				

Tablo 7'de görüldüğü üzere; negatif panoptikon ($\beta=1,81$; $p<0.001$) ve dışsal panoptikon ($\beta=0,14$; $p<0.001$) boyutları sosyal kaytarma davranışı üzerinde negatif anlamlı bir etkiye sahiptir. Negatif ve dışsal panoptikon boyutlarının önemli sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin (R^2) %6'sı açıklanmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, **H₁₂** ve **H₁₃** hipotezleri kabul edilmiştir, **H₁₁**, **H₁₄** ve **H₁₅** hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 8: Etik İklimin Sanal Kaytarma Alt Boyutlarına Etkisi

Bağımsız Değişken	Önemli Sanal Kaytarma			
	β	F	R ²	P
Etik İklim	-,239	12,368	,047	,001
Bağımlı Değişken: Önemli Sanal Kaytarma				
Bağımsız Değişken	Önemsiz Sanal Kaytarma			
	β	F	R ²	P
Etik İklim	-,025	,126	,000	,723
Bağımlı Değişken: Önemsiz Sanal Kaytarma				

Tablo 8'deki regresyon analizi sonuçlarına göre; etik iklimin ($\beta=0,23$; $p<0.001$) önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif anlamlı etkisi olduğu görülürken; önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde herhangi bir etki gözlenmemiştir. Değişkenler arası etki düzeyini ortaya koymak amacıyla yapılan regresyon analizinde etik iklimin önemli sanal kaytarma davranışına etkisinin (R^2) %4'ü açıklanmaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre; **H₁₆** hipotezi kabul edilmiştir. Etik iklimin önemsiz sanal kaytarma davranışına etkisi bulunmadığı için **H₁₇** hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9: Etik İklimin Sosyal Kaytarma Alt Boyutlarına Etkisi

Bağımsız Değişken	Sosyal Kaytarma			
	B	F	R ²	P
Etik İklim	,319	22,781	,083	,000
Bağımlı Değişken: Sosyal Kaytarma				

Tablo 9'daki regresyon analizi sonuçlarına göre; etik iklimin ($\beta=0,31$; $p<0.001$), sosyal kaytarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulgulanmıştır. Değişkenler arası etki düzeyini ortaya koymak amacıyla yapılan regresyon analizinde etik iklimin sosyal kaytarma davranışına etkisinin (R^2) %8'i açıklanmaktadır. Analiz sonucuna göre **H₁₈** hipotezi kabul edilmiştir.

4. Sonuç

Bu araştırmada panoptikon uygulamalarının pozitif panoptikon, negatif panoptikon, dışsal panoptikon, izlenme bilgisi, izlenme bilinci boyutlarının ve etik iklim algısının sanal ve sosyal kaytarma davranışlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmada Bitlis Valiliği ve valiliğe bağlı birimlerde çalışan kamu personeli ile yüz yüze ve online anket çalışması yapılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler analiz edilerek literatür taramasından elde edilen bilgiler desteklenmeye çalışılmıştır. Panoptikon uygulamaları ve etik iklim algısının kaytarma davranışlarına etkisi regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Regresyon analizinin sonuçları aşağıdaki gibidir.

Araştırmada ilk olarak panoptikon uygulamalarının sanal ve sosyal kaytarma davranışlarına etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; panoptikon uygulamalarının alt boyutlarından dışsal panoptikon boyutunun sanal kaytarma davranışının önemsiz sanal kaytarma boyutunu negatif anlamlı bir şekilde etkilediği bulgulanmıştır. Dışsal panoptikon, çalışanların iş yerinde gözetim ve denetim araçlarının bulunduğu yerlerde davranışlarını şekillendirmeleri anlamına gelirken (Işık ve Bilen, 2022); önemsiz sanal kaytarma davranışı iş yerinde mesai saatleri içerisinde iş dışı sanal davranışlarda bulunma anlamı taşımaktadır (Blanchard ve Henle, 2008). Regresyon sonucuna göre çalışanların dışsal panoptikon algısı arttıkça önemsiz sanal kaytarma davranışı sergileme oranları azalmaktadır. Buradan hareketle iş yerindeki gözetim ve denetim araçlarının olumsuz iş yeri davranışlarından olan önemsiz sanal kaytarma davranışını azalttığını söylemek mümkündür. Örneğin çalışanların kamera, ses kayıt cihazı, bilgisayar kontrolü gibi gözetim araçlarının bulunduğu yerlerde, kişisel e postalarına, finans ve haber sitelerine daha az baktığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde bu sonuca paralel çalışmalar ile karşılaşılmıştır. Yılmaz (2022: 7) çalışmasında gözetimin çalışanlar üzerinde performans farkındalığına sebep olduğunu ve bu bağlamda olumlu sonuçlar doğurarak istenmeyen iş yeri davranışlarına olan eğilimi azalttığını ifade etmektedir.

Panoptikon uygulamalarının izlenme bilgisi ve izlenme bilinci boyutlarının ise önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde pozitif anlamlı bir etkisi olduğu bulgulanmıştır. İzlenme bilinci çalışanların iş yerindeki gözetim araçlarının yeri ve işlevi ile ilgili bilgi sahibi olması anlamına gelmekte; izlenme bilinci ise bu araçların çalışan davranışlarını kayıt altına aldığından çalışanlar tarafından bilinmesi anlamı taşımaktadır. Çalışmada yapılan regreyon analizi sonucuna göre izlenme bilgisi ve bilinci arttıkça önemli sanal kaytarma davranışı artmaktadır. İş yerinde bulunan panoptik uygulamaların istenmeyen örgütsel davranışları azaltması beklenir. Bu uygulamaların temel işlevlerinden biri verimliliği azaltacak davranışları ortadan kaldırmaktır. Ancak bu çalışmada izleme bilgi ve bilincinin artması önemli sanal kaytarma gibi sapkın bir iş yeri davranışını arttırdığı bulgulanmıştır. İbiş ve Batman bu beklenmedik bulguyla kısmen örtüşecek bir çalışma yapmışlardır. Çalışmaya göre iş yerinde sürekli izlendiklerinin bilincinde olan çalışanlar stres altında çalışmaktadır (İbiş ve Batman, 2014: 10). Konuyla ilgili başka bir çalışmada Alder ve Topmkins (1997: 263); gözetim altında çalışan ve araçları ile ilgili bilgilere vakıf olan çalışanların diğerlerine göre daha gergin ve depresif hissettiğini ileri sürmektedir. Çalışmalardan hareketle gözetim ve denetim araçları çalışanları strese sokmakta, negatif düşüncelere itmekte ve astlarına karşı güvensizliğe sebep olmaktadır. Gözetimin çalışanlarda sebep olduğu bu durumlar nevrotik kişilik özelliğini de beraberinde getirmektedir. Jia ve diğerleri çalışmalarında nevrotik kişilik özelliğine sahip çalışanların daha fazla sanal kaytardıklarını ifade etmektedir (2013: 360). Bu bağlamda çalışanların izlenme bilgisi ve bilincine sahip olmaları; onları strese sokarak nevrotik kişiliğe yönelttiği ve dolayısıyla sanal kaytarma eğilimini artırdığı söylenebilir. Foucault'ya göre panoptikonun olumlu etkilerinin ortaya çıkması için gözetim sonrası elde edilen verilerle ilgili bir ceza/ödül geri dönüşü sağlanmalıdır (Kılıçbay, 2013). Bu bağlamda izlendiğinin bilgi ve bilincine sahip çalışanların sapkın davranışlardan uzak durmaları için gözetim sonrası elde edilen veriler değerlendirilerek ceza ve ödüle tabi tutulmalıdır. Sapkın davranışların cezalandırılmadığı bir iş yerinde gözetimin temel işlevlerinden birinin gerçekleşmediği söylenebilir.

Araştırmada panoptikon uygulamalarının sanal kaytarma davranışının önemli sanal kaytarma alt boyutuna olan etkisi incelenmiştir. Etkiyi ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda dışsal panoptikonun negatif anlamlı bir şekilde önemli sanal kaytarmayı etkilediği bulgulanmıştır. Önemli sanal kaytarma davranışı iş yerinde mesai saatleri içinde gerçekleştirilen iş dışı, ciddi, sapkın sanal davranışlardır. Bu davranışlara kumar ve yetişkin sitelerinde dolaşmak, dernek, vakıf gibi kuruluşların web sayfalarında etkileşim yapmak gibi davranışlar örnek verilmektedir (Blancard ve Henle, 2008). Önemsiz sanal kaytarmada olduğu gibi önemli sanal kaytarmada da dışsal panoptikonun negatif etkisi gözlenmektedir. Analize göre iş yerinde gözetim araçlarına bağlı olarak davranışlarını şekillendiren çalışanların önemli sanal kaytarma eğilimi daha düşüktür. Bulgularla örtüşen Işık ve Bilen'in çalışmasına göre; çalışanlar gözetim araçlarının bulunduğu alanlarda

önemli sanal kaytarma gibi sapkın davranışlar sergilememekte; daha çok olumlu tutum ve davranışlarını açığa çıkarmaktadır (Işık ve Bilen, 2022).

Panoptikon uygulamalarının bağımsız değişken olarak belirlendiği son regresyon analizi sosyal kaytarma davranışı ile yapılmıştır. Analiz sonucunda negatif ve dışsal panoptikon boyutlarının sosyal kaytarma davranışını negatif anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Sosyal kaytarma davranışı kalabalık iş yerlerinde, çalışanların performanslarının yeterince farkına varılamayacağını düşünerek ve görevlerinin iş arkadaşları tarafından yapılmasını arzu ederek çabalarını azaltmaları olarak tanımlanmaktadır (Liden vd., 2004: 288). Regresyon analizi sonucuna göre gözetim pratiklerine karşı olumsuz düşüncelere sahip ve bu pratiklerin bulunduğu alanlarda davranışlarında değişiklikler yapan çalışanlarda sosyal kaytarma eğiliminin daha düşük olduğu söylenebilir. Literatür incelendiğinde bu duruma sebep olabilecek bir teori ile karşılaşılmıştır. Yılmaz (2022: 59) çalışmasında sosyal kaytarmayı sosyal kolaylaştırma teorisi ile açıklamıştır. Çalışmaya göre bir iş yerinde bulunan gözetim ve denetim araçları çalışanların davranışlarında olumlu ve olumsuz birtakım değişikliklere sebep olmaktadır. Kalabalık bir iş ortamında yöneticiler ve diğer çalışanlar tarafından gözetleniyor olmak bireyleri sosyal kaytarma gibi davranışlardan alıkoymaya itmektedir. Bu bağlamda Yılmaz'ın (2022) çalışması ile örtüşen regresyon analizi sonuçlarına göre gözetime dair negatif tutumlar sosyal kaytarma gibi istenmeyen bir iş yeri davranışına engel olabilir.

Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden biri olan etik iklim algısının kaytarma davranışları üzerinde herhangi bir anlamlı etkiye sahip olup olmadığını test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak etik iklimin sanal kaytarmanın önemsiz sanal kaytarma davranışı boyutu ile ilişkisine bakılmıştır. Analizde etik iklimin önemsiz sanal kaytarma davranışını etkilemediği aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır. Etik iklim bir örgütteki normlar, görev tanımları, sorumluluk alanları, işleyiş ve prosedürlerin tamamıdır (Victor ve Cullen, 1988). Etik iklimin önemsiz sanal kaytarma davranışı üzerinde nötr kalması kurumların normları belirlerken sanalda yapılacak olası bir önemsiz sanal kaytarmayı değerlendirmedeğinin bir göstergesi olabilir. Blanchard ve Henle çalışmalarında bu sonuç ile bağdaşan görüşler ileri sürmüştür. Yazarlara göre örgütlerin internet ile ilgili politika ve normları çalışan davranışlarına etki etmemektedir. İş yerindeki sanal kaytarma davranışları örgüt politikalarındaki güvenlik zafiyeti ile ilgili bir durum değil; çalışanların kötü kadere sahip olması ile ilgili bir durumdur (2008: 1080). İkinci olarak etik iklimin önemli sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuç olarak etik iklimin önemli sanal kaytarma davranışı üzerinde negatif anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Lim ve Teo çalışmalarında örgütlerdeki internet kullanımları, izinler, sınırlılıklar ve gözetim gibi etik iklim faktörlerinin çalışan davranışlarına etki ettiğini ileri sürmektedir (Lim ve Teo, 2005: 1082). Literatürdeki çalışmalar ışığında analiz sonuçları değerlendirildiğinde örgüte dair kuralların ve işleyişlerin çalışan davranışlarına etki ettiğini ve olumsuz

bir iş yeri davranışı olan önemli sanal kaytarmayı azalttığı söylenebilir. Etik iklimin sosyal kaytarma davranışına etkisi incelendiğinde ise; negatif anlamlı bir etki gözlemlenmiştir. Etkiye göre; örgütlerdeki ideal işleyişin sağlanması için konulan etik kurallar çalışanların kalabalık iş yerlerinde çabalarını azaltma eğilimine girmemelerine aksine performanslarını daha görünür kılmalarına sebep olmaktadır. Etik iklimin önemli sanal kaytarma ve sosyal kaytarma üzerindeki etkileri gözetim pratiklerinin örgütlerdeki varlığı veya yokluğu ile ilişkilendirilebilir. Etik iklimin kaytarma davranışlarını panoptikon uygulamaları dolayısıyla etkilediğini söylemek mümkündür.

Yapılan literatür araştırmasında panoptikon uygulamalarına yönelik yeterli düzeyde çalışma olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda örgütlerdeki panoptikon algılarının tespit edildiği bu çalışmanın gelecek araştırmalara katkı sunması beklenmektedir. Gelecek araştırmalarda farklı örneklem ve farklı kurumlarla çalışma yapılması önerilmektedir. Böylece çalışan davranışlarının panoptikon uygulamaları ve etik iklimden etkilenme düzeyi mukayeseli bir şekilde değerlendirilebilecektir. Analiz sonuçlarına göre; örgütlerin panoptik uygulamalar alanında daha fazla çalışma yapması ve bu çalışmalarını çalışanlar için daha görünür kılmaları gerektiği söylenebilir. Araştırma; örneklem, konu, değişken ve veri toplama tarihleri bakımından sınırlılıklar taşımaktadır. Bu nedenle araştırma bulguları örneklem itibarıyla genellenebilir. Yapılan alan yazın taramasında panoptikon uygulamalarının kaytarma davranışları ile ele alınmadığı görülmüştür. Çalışmanın bu yönüyle özgünlüğünü koruması beklenmektedir.

Kaynakça

- Aksay, B., ve Ay, Ü. (2016). Yapısal eşitlik modellemesi kapsamında formatif ve reflektif ölçüm. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 1-21.
- Alder, G. S., ve Tompkins, P. K. (1997). Electronic performance monitoring: an organizational justice and concertive control perspective. *Management Communication Quarterly*, 10(3), 259-288.
- Appelbaum, S. H., Deguire, K. J., ve Lay, M. (2005). The relationship of ethical climate to deviant workplace behaviour. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 5(4), 43-55.
- Bagozzi, R. P., ve Lee, K. H. (2002). Multiple routes for social influence: the role of compliance, internalization, and social identity. *Social Psychology Quarterly*, 65(3), 226-247.
- Baştürk, E. (2016). *Panoptikondan post panoptikona gözetimin soykütüğü*[Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Bıyıkbeyi, T. (2019). *Benimsenmiş ulusal kültürel değerler sınıflandırması bağlamında panoptikon, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişki: Bir alan araştırması* [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Blanchard, A. L., ve Henle, C. A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: the role of norms and external locus of control. *Computers in Human Behavior*, 24(3), 1067-1084.
- Bozkurt, İ. D. (2021). *Panoptikonun çalışan verimliliği, iş stresi ve örgütsel depresyon üzerine etkisi: Balkan Grup (BPET Energy) örneği* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Brickner, M. A., Harkins, S. G., ve Ostrom, T. M. (1986). Effects of personal involvement: thought-proving implications for social loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(4), 763–769.
- Buchholz, R. A., ve Rosenthal B. (1998). *Business Ethics: The Pragmatic Path Beyond Principles to Process*. Prentice Hall.
- Büyük, K., ve Keskin, U. (2012). Panoptikon'un elektronik dirilişi: etik bir sorun olarak işyeri izleme. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(10), 55-88.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Caluya, G. (2010). The post-panoptic society? Reassessing Foucault in surveillance studies. *Social Identities*, 16(5), 621-633.
- Canalp, A. (2018). *Michel Foucault'nun panoptikon kuramı bağlamında sanat ve iktidar* [Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.
- Çamuroğlu Çığ, E. (2016). Dijital çağda bakışın politikası: panoptikon ve aleniyet ilkesi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi, (Tematik Yazılar)*, 10(21), 91-113.
- Demirel, E. T. (2018). *Nicel Araştırma Tasarımı*. Eğitim Yayınevi.
- Demirel, E. T., ve Emül, E. (2018). Etik iklim algısının hasta güvenliği kültürü üzerine etkisi: Elazığ örneği. *Turkish Studies*, 13(7), 84-122.
- Dolgun, U. (2020). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*, Ötüken Yayınları.

- Druskat, V. U., ve Wolff, S. B. (1999). Effects and timing of developmental peer appraisals in self-managing work groups. *Journal of Applied Psychology*, 84(1), 58–74.
- Elçi, M., ve Alpkan, L. (2006). Etik iklimin örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 141-170.
- Engelbrecht, A. S., Van Aswegen, A. S., ve Theron, C. C. (2005). The effect of ethical values on transformational leadership and ethical climate in organisations. *South African Journal of Business Management*, 36(2), 19-26.
- Foucault, M. (2000). *Büyük kapatılma* (I. Ergüden ve F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (2011). *Büyük kapatılma seçme yazılar 3* (I. Ergüden ve T. Birkan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitapevi Yayınları.
- Harkins, S. G., ve Petty, R. E. (1982). The effect of task difficulty and task uniqueness on social loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(6), 1214–1229.
- Hooper, D. (2012). *Exploratory factor analysis*. School of Management.
- Işık, M. ve Bilen, K. N. (2022). Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde güncel tartışmalar 2. S. Sönmez. ve Ö. Işık. (Ed.), *Dijitalleşmenin sosyal inovasyona etkisi: sosyal değişim teorisi bağlamında bir inceleme* (ss. 165-186). Duvar Yayınları.
- Işık, M., ve Bilen K. N. (2022). Panoptikon uygulamalarının sanal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 6(2), 258-277.
- İbiş, S., ve Batman, O. Elektronik gözetim uygulamalarının çalışanlar üzerindeki etkileri: İstanbul'daki Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma. *13. Geleneksel Turizm Paneli*, 1-12.
- Jia, H., Jia, R., ve Karau, S. (2013). Cyberloafing and personality: the impact of the big five traits and workplace situational factors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(3), 358-365.

- Kanten, P. (2014). İşyeri nezaketsizliğinin sosyal kaytarma davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Karakehya, H. (2009). Gözetim ve suçla mücadele: gözetimin tarihsel gelişimi ile yakın dönemde gerçekleştirilen hukuki düzenleme ve uygulamalar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 319-358.
- Karau, S. J., ve Williams, K. D. (1997). The effects of group cohesiveness on social loafing and social compensation. *Group Dynamics*, 1(2), 156-168.
- Kesen, M. (2015). Psikolojik güçlendirme çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını azaltır mı? *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 10(38), 6531-6540.
- Koç, E., ve Erdoğan, M. (2023). Hayır kurumu ürünlerine yönelik istediğin kadar öde fiyatlandırma stratejisi ile özgecilik ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 229-251.
- Latane, B., Williams, K., ve Harkins, S. (1979). Many hands make light the work: the causes and consequences of social loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(6), 822-832.
- Liden, R. C., Wayne, S. J., Jaworski, R. A., ve Bennett, N. (2004). Social loafing: a field investigation. *Journal of Management*, 30(2), 285-304.
- Lim, V. K. (2002). The IT way of loafing on the job: cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), 675-694.
- Lim, V. K., ve Teo, T. S. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in Singapore: An exploratory study. *Information & Management*, 42(8), 1081-1093.
- Martin, K. D., ve Cullen, J. B. (2006). Continuities and extensions of ethical climate theory: a meta-analytic review. *Journal of Business Ethics*, (69), 175-194.
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault's Panopticon revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Melossi, D., ve Pavarini, M. (1981) *The prison and the factory. Origins of the penitentiary system*. Macmillan.
- Moti, U. G. (2013). The public sector and ethical transformation: issues and implications for the Bureaucracy. *The International Research Journal of Social Science and Management*, 49-66.

- Murphy, S. M., Wayne, S. J., Liden, R. C., ve Erdogan, B. (2003). Understanding social loafing: the role of justice perceptions and exchange relationships. *Human Relations*, 56(1), 61-84.
- Newman, A., Round, H., Bhattacharya, S., ve Roy, A. (2017). Ethical climates in organizations: a review and research agenda. *Business Ethics Quarterly*, 27(4), 475-512.
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: Panoptikon'dan sinoptikon ve omniptikon'a. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30), 45-69.
- Örücü, E., ve Yıldız, H. (2014). İşyerinde kişisel internet ve teknoloji kullanımı: sanal kayıtarma. *Ege Academic Review*, 14(1), 99-114.
- Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(1), 22-29.
- Özdemir, M. (2008). Kamu yönetiminde etik. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 179-195.
- Özkalp, E., ve Yıldız, H. (2018). Olumlu ve olumsuz sanal kayıtarma davranışlarının işteki stres üzerindeki etkisi. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 20(1), 57-74.
- Özüdoğru, M., ve Yıldırım, Y. T. (2020). Sanal kayıtarma ve işgören performansı ilişkisinde iş stresinin düzenleyici etkisinin incelenmesi: sağlık sektöründe bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 467-490.
- Pimenta, E. (2010). *Low power society: Continuous hyperconsumption and the end of the middle class in a hyperurban planet*. Create Space.
- Sarı Aytekin, S. (2021). Sanal kayıtarma kavramı ve sanal kayıtarma kavramını açıklamakta kullanılan kavramlar. 309-330.
- Sarmiento, R. P., ve Costa, V. (2019). Confirmatory factor analysis case study. *Arxiv preprint:1905.05598*.
- Semple, J. (1993). *Bentham's Prison: A Study of the Panopticon Penitentiary: A Study of the Panopticon Penitentiary*. Clarendon Press.
- Sezer, U., Kocaekşi, S., Ektirici, A., Aygün, C., ve Özcan, T. (2021). Algılanan sosyal kayıtarma ölçeği-Türkçe formu: genç ve yetişkin sporcu

- örneklemde geçerlik ve güvenilirliğin incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(3), 899-926.
- Simms, A., ve Nichols, T. (2014). Social loafing: a review of the literature. *Journal of Management Policy and Practice*, 15(1), 58-67.
- Steadman, P. (2007). The contradictions of Jeremy Bentham's panopticon penitentiary. *Journal of Bentham Studies*, (9), 1-31.
- Şimşek, A. (2012). Araştırma Modelleri. A. Şimşek (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (ss. 80-107). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Taner, B., ve İştin, A. E. (2017). Çalışma ortamında sosyal kaytarma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(3), 25-41.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Tümurtürkan, M. (2010). Gündelik hayatın gözetimi: panoptikon toplumu. *ETHOS: Felsefe ve toplumsal bilimlerde Diyaloglar*, 2(3), 1-19.
- Doorn, O. N. (2011). *Cyberloafing: A multi-dimensional construct placed in a theoretical framework* [Master Thesis]. Eindhoven University of Technology The Netherlands.
- Victor, B., ve Cullen, J. B. (1987). A theory and measure of ethical climate in organizations. *Research in Corporate Social Performance and Policy*, 9(1), 51-71.
- Victor, B., ve Cullen, J. B. (1988). The organizational bases of ethical work climates. *Administrative Science quarterly*, 33(1), 101-125.
- Wagner, J. A. (1995). Studies of individualism-collectivism: Effects on cooperation in groups. *Academy of Management journal*, 38(1), 152-173.
- Wart, M. V. (2003). Codes of ethics as living documents: The case of the American society for public administration. *Public Integrity*, 5(4), 331-346.
- Werrett, S. (1999). Potemkin and the Panopticon: Samuel Bentham and the architecture of absolutism in eighteenth century Russia. *Journal of Bentham Studies*, 2, 1-25.
- Williams, K. D., ve Karau, S. J. (1981). Social loafing and social compensation: the effects of expectations of co-worker performance. *Journal of personality and social psychology*, 61(4), 570-581.

Yıldız, H., Yıldız, B., ve İyigün, N. Ö. (2016). Psikolojik sözleşme algısının sanal kaytarma davranışları üzerindeki etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(47), 147-165.

Yılmaz, F. (2022). *İşletmelerde sosyal kaytarma*. A. R. Sönmez ve T. Ala (Ed.) *İşletme biliminde güncel konulara bütünsel bakış: Teori, uygulama ve yaklaşımlar* (ss. 99-125). Orion Akademi.

Etik Beyanı: Yazarlar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan etmektedirler. Çalışma için, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurul Başkanlığı'ndan 11.05.2023 tarihinde, 2023/04-19 ve E.3668 sayılı kararlar onay alınmıştır. Bilimsel etik konuları ile ilgili aksi bir durumun tespiti halinde tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına ait olup, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır.

The Effect of Panopticon Practices and Ethical Climate Perception on Loafing Behaviors

Extended Abstract

1. Introduction

The low-standard prisons of the 18th century were given a new vision by architect Jeremy Bentham. Bentham pioneered surveillance reform with his marginal prison plan called the Panopticon. The Panopticon prison model is a multi-storey circular structure in which cells are lined up side by side. It consists of a transparent observation tower at the midpoint where each floor intersects, from which no access is allowed from the outside, but all cells are dominated from the inside (Peasa Watkin, 2008, p. 7). Michel Foucault has an interdisciplinary approach to the panopticon plan. According to Foucault, the panopticon is a metaphor of power and an observation tool. The concept of panopticon (surveillance) is very important for business literature as it has an important place in ensuring the continuity of the organization. The panopticon, which provides the conceptualization of digital surveillance today, also affects workplace behavior. For example, cyber and social loafing behaviors, which are negative workplace behaviors, are within the scope of panopticon applications. Loafing behaviors are defined as engaging in non-work virtual activities during working hours (Blanchard and Henle, 2008, p. 1083). Organizations use panopticon applications as a legitimate surveillance right to eliminate cyberloafing, an undesirable workplace behavior. In this context, it is possible to say that panopticon applications have an effect on cyberloafing behaviors (Işık and Bilen, 2022, p. 271). Social loafing behavior is; individuals working in large groups at work tend to reduce their efforts with the thought that their performance will not be seen (Murphy et al., 2003, p. 61). When social loafing behavior is evaluated within the scope of social facilitation theory; the working processes of employees within the group; It seems that being observed by managers and other colleagues affects employee performance. Social facilitation theory, which assumes that individuals' qualities change under panoptic practices, creates a relationship between social loafing behavior and surveillance (Yılmaz, 2022, pp. 108-109). In this context, it can be said that panopticon applications affect social loafing behavior depending on social facilitation theory. Ethical climate is a social system characterized by common perceptions of right and wrong, shaped by the way moral concerns are addressed in organizations (Engelbrecht, 2005, p. 20). Organizations that develop ethical climate policies with the motivation to continue their existence direct their employees to exhibit positive behaviors; they tend to prevent negative behaviors. In this context, it can be said that loafing behaviors, which are perceived as a negative workplace behavior, are also within the influence area of ethical climate.

2. Method

In this study, a research method based on quantitative data analysis was preferred. The universe of the research; It consists of public personnel working in units affiliated with Bitlis Governorship. Simple random sample was chosen as the sample. Data was collected from 255 people with a survey form prepared to collect data. Relationships were tested by performing various analyzes on the data with SPSS 25 program and AMOS 24 software.

3. Results and Discussion

The results show that; external panopticon, one of the sub-dimensions of panopticon applications, negatively affects the insignificant cyberloafing dimension of cyberloafing behavior. Regression results show that as employees' external panopticon perception increases, their rate of exhibiting trivial cyberloafing behavior decreases. It has been observed that panopticon monitoring information and awareness of being watched have a positive and significant effect on trivial cyberloafing

behavior. As knowledge and awareness of being watched increases, meaningful cyberloafing behavior also increases. The external panopticon negatively affects cyberloafing. As in trivial cyberloafing, the negative effect of the external panopticon is observed in meaningful cyberloafing. According to the analysis, employees who shape their behavior according to workplace surveillance tools are less prone to cyberloafing. It has been observed that negative and external panopticon dimensions negatively affect social loafing behavior. Finally, the effect of ethical climate perception on loafing behaviors was examined. It was found that ethical climate did not affect minor cyberloafing behavior, but had a negative effect on major cyberloafing behavior. Finally, ethical climate has been shown to negatively affect social loafing behavior.

4. Conclusion

This study conducted in Bitlis Governorship, recommends that new regulations be made regarding internet access and computer use. Accessing inappropriate and distracting sites in the workplace should be re-evaluated. In addition, information should be given about the rates of social loafing behavior and the inability of corporate employees to work less and reveal their potential sufficiently.